

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ЕВРОАТЛАНТСКА БЕЗБЕДНОСТ У ВРЕМЕ ХЛАДНОГА РАТА

ДИПЛОМСКИ РАД

Ментор:

др Мирослав Младеновић

Студент:

Бранислав Живанић 372/16

Београд, 2020.

Садржај

Увод	3
1. Северноатлантски савез и евроатлантска безбедност.....	5
1.1. О Северноатлантском савезу	5
1.2. Маршалов план	10
1.3. Евроатлантски партнерски савет	14
2. Евроатлантска безбедност у време Хладног рата.....	16
Закључак.....	23
Литература	25

Увод

За време Хладног рата, првенствени гарант одбране и безбедности Западне Европе био је НАТО, заснован на колективној одбрани својих чланица и одвраћању непријатеља. Упоредо с тим, у Европи се одвијала економска и политичка интеграција. Чак и тада су се јављале разне иницијативе с циљем да се уобличи посебан европски одбрамбени и безбедносни профил.

За Северноатлантски пакт (НАТО) се истиче да представља трансатлантску спону која везује Европу и Северну Америку у јединствени одбрамбени и безбедносни савез. „Основна и трајна сврха постојања НАТО-а, како је и одређено Вашингтонским уговором, је да гарантује слободу и безбедност својих чланица политичким и војним средствима.“¹

То је политичко-војна организација коју чине државе Северне Америке и Европе, које су посвећене испуњавању циљева изнетих у Северноатлантском уговору који је потписан 4. априла 1949. године у Вашингтону. НАТО има 28 држава чланица. Оно што је претходило оснивању овог савеза је међусобно неповерење након завршетка Другог светског рата која је настала међу силама победницама.

Сами разлози за настанак Северноатланског савеза – НАТО, могу се тражити у економској, политичкој и безбедносној сфери, при чему је безбедносни фактор имамо доминантну улогу у чијој су функцији стављени и сви остали. НАТО је суочен са новим сасвим другачијим безбедносним изазовима након пада Берлинског зида и краја Хладног рата. Пре свега то су нове претње међународној безбедности, попут међународног тероризма, полифериције оружја за масовно уништавање, масовних миграција, етничких, верских и националних сукоба, природних катастрофа,

¹Public Diplomacy Division, *NATO u 21. veku*, NATO, Brisel, 2004, стр. 3.

непоштовања људских права, све већег јаза између развијених и неразвијених земаља итд.²

Тада долази до тога да све бивше социјалистичке државе које су уз СССР биле груписане у Варшавски уговор, приступају НАТО програму Партнерство за мир, а потом и у пуноправно чланство Северноатланског савеза. НАТО тако постаје безбедносна организација са измењеним и сасвим новим циљевима ангажовања на међународној сцени. НАТО због свега тога почиње да прилагођава своју организациону структуру модерном безбедносном окружењу.³

Циљ овог рада биће да се прикаже евроатлантска безбедност у време Хладног рата. У првом делу рада ће више речи бити о НАТО пакту, док ће у другом фокус бити на евроатлантској безбедности за време Хладног рата. На крају ће бити изведени закључци написаног у раду.

² Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 3.

³ Исто.

1. Северноатлантски савез и евроатлантска безбедност

1.1. О Северноатлантском савезу

Северноатлантски пакт (НАТО) представља трансатлантск спону која везује Европу и Северну Америку у јединствени одбрамбени и безбедносни савез. „Основна и трајна сврха постојања НАТО-а, како је и одређено Вашингтоским уговором, је да гарантује слободу и безбедност својих чланица политичким и војним средствима.“⁴

НАТО није наднационална организација у правом смислу речи, већ савез суверених држава које су одлучиле да добровољно сарађују у циљу одбране заједничких интереса.⁵ То је политичко-војна организација коју чине државе Северне Америке и Европе, које су посвећене испуњавању циљева изнетих у Северноатлантском уговору који је потписан 4. априла 1949. године у Вашингтону. НАТО има 28 држава чланица. Оно што је претходило оснивању овог савеза је међусобно неповерење након завршетка Другог светског рата која је настала међу силама победницама.⁶

НАТО је и форум, у оквиру кога државе Северне Америке и Европе расправљају о безбедносним проблемима од заједничког интереса и предузимају заједничке акције у суочавању са њима. Као такав, НАТО је и највидљивији израз трансатлантских односа, који подразумевају блиску сарадњу између Северне

⁴ Public Diplomacy Division, *NATO u 21. veku*, NATO, Brisel, 2004, стр. 3.

⁵ Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 304.

⁶ Исто.

Америке и Европе у многим областима, а засновану на уверењу о дељењу истих вредности и интереса.⁷

У складу са Северноатлантким уговором, основна улога НАТО-а је заштита слободе и безбедности свих њених чланица, политичким и војним средствима. Серноатлантски уговор изричито потврђује право на индивидуалну и колективну самоодбрану, утемељено у члану 51 Повеље УН.⁸ Као кључни део уговора може се истаћи члан 5 у којем стоји да ће све чланице помоћи државу или државе потписнице у случају оружаног напада на њих, користећи право на индивидуалну или колективну одбрану. Први пут је овај члан активиран 12. септембра 2001. године као одговор на терористичке нападе у САД.⁹

Када је у питању одлучивање, у НАТО-у се одлуке доносе искључиво на основу консензуса, односно на основу опште сагласности. Иако неке државе чланице НАТО-а имају већи политички, војни и економски утицај, не постоји присила у процесу доношења одлука.¹⁰ Гласање у НАТО-у се обавља у такозваној процедури тишине, која подразумева интензивне консултације међу делегацијама и израду нацрта одлуке од стране Међународног секретаријата НАТО-а, која се доставља државама чланицама. Држава чланица има сталну делегацију у седишту НАТО-а, у Бриселу, на чијем челу се налази стални цивилни представник који је на нивоу амбасадора, а поред њега ту је још и војни представник.¹¹

У оквиру НАТО-а не постоји војска у класичном виђењу те речи. Све државе чланице које учествују у војним активностима Алијансе стављају на располагање снаге и средства, стварајући на тај начин интегрисану војску структуру НАТО-а.¹² Претходно наведеном, треба додати и то да ипак постоје одређене мање формације, а

⁷ *Шта је Партнерство за мир?*, ISAC фонд, Београд, 2010, стр. 11.

⁸ Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 304.

⁹ Исто.

¹⁰ Види више: *Водич кроз Партнерство за мир*, ISAC фонд, Београд, 2007.

¹¹ Исто.

¹² Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 305.

свакао треба истаћи најпознатији Ваздухопловни систем за упозоравање и контролу (AWACS).¹³

Финансирање у НАТО-у се врши индиректно, доприносом сваке чланице, кроз војне трошкове за сопствене оружане снаге, посебно кроз трошкове којима се развија интероперабилност са оружаним снагама других држава чланица. Интероперабилност је способност снага НАТО-а и, када је то потребно, снага држава партнера и других држава да комуницирају, изводе заједничке обуке и вежбе, и заједно извршавају додељене мисије и задатке.¹⁴ НАТО почива на идеји недељевости безбедности и самим тим је постао одбрамбена и безбедносна институција у евроатланском простору.¹⁵

Првобитни задаци Савеза се мењају са крајем Хладног рата, када преузима нове задатка, укључујући изградњу партнерства у области безбедности са демократским земљама широм Европе, све до Кавказа као и унутар Централне Азије. Крајем Хладног рата, Савез је преузео нове задатке, укључујући изградњу партнерства у области безбедности са демократским земљама широм Европе, све до Кавказа као и унутар Централне Азије. На тај начин, НАТО се трансформисао од савеза одговорног за колективну одбрану у организацију колективне безбедности. Основе свог даљег деловања и трансформације Алијанса је изложила у Стратешком концепту из 1991. године, измењеном 1999. године.¹⁶ Савез је преузео и додатне одговорности, које укључују посвећивање пажње како нестабилностима које узрокују регионални и етнички конфликти унутар Европе, тако и претњама које долазе изван евроатлантске регије.¹⁷

Сада, Савез је ангажован у бројим активностима које се и даље умножавају, а које су конципиране да унапреде сарадњу са Русијом, Украјином и другим земљама

¹³ Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 306.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 11.

¹⁶ Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 306.

¹⁷ Public Diplomacy Division, *NATO u 21. veku*, NATO, Brisel, 2004, стр. 3.

изван НАТО-а, као и да се енергично супротставе новим безбедносним изазовима 21. века, као што су они које намеће међународни тероризам и повећана опасност од употребе оружја за масовно уништење.¹⁸

У складу са новим Стратешким концептом, НАТО је постао далеко више од одбрамбеног савеза, а такође је успео да географски и политички допре до својих бивших противника и у новом контексту безбедности евроатлантског региона многе државе партнери исказују тежњу да постану будући чланови Алијансе.¹⁹

Као што је већ наглашено у оквиру НАТО има 28 држава чланица. Државе оснивачи су (дванаест држава које су 1949. године у Вашингтону потписале Северноатлантски споразум): Белгија, Данска, Исланд, Луксембург, Норвешка, Уједињено Краљевство (Велика Британија), Канада, Француска, Италија, Холандија, Португал, САД.²⁰

Савезу је касније приступило шест европских држава, у шест кругова проширења:

- 1952. године Грчка и Турска;
- 1955. године Немачка;
- 1982. године Шпанија;
- 1999. године Чешка, Пољска и Мађарска;
- 2004. године Бугарска, Естонија, Литванија, Летонија, Румунија, Словачка и Словенија;
- 2009. године Албанија и Хрватска.²¹

¹⁸ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 13.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

Стратешки концепт, односно стратегија НАТО, представља званични документ који описује сврху и природу Алијансе и њене фундаменталне задатке. Њиме се дефинишу главне одлике савременог безбедносног окружења, назначава приступ Алијансе у процесу очувања безбедности и обезбеђују смернице за даљи развој војних снага. Стратешки концепт усвојен на Самиту у Лисабону седми је по реду од оснивања Алијансе, а трећи који нема статус поверљивог документа. Он треба да омогући прилагођавање НАТО савременом безбедносном окружењу и унапређење његових одбрамбених способно-сти у односу на претње савременог окружења, са једне, те да обезбеди већу економију средстава, са друге стране.²²

Основне поставке Стратешког концепта 2010 су:

- (1) пуна реафирмација члана 5. Вашингтонског споразума;
- (2) активно ангажовање на спречавању криза, контролисању сукоба и стабилизацији постконфликтних ситуација, подразумевајући и ближу сарадњу са осталим партнерима, пре свега са Уједињеним нацијама и Европском унијом;
- (3) стварање могућности за веће политичко ангажовање партнера и повећање њихове улоге у планирању операција под мандатом НАТО, у којима дају допринос;
- (4) опредељеност Алијансе за свет без нуклеарног оружја, уважавајући принцип довољне способности одвраћања;
- (5) приврженост политици отворених врата;
- (6) неопходност непрекидног спровођења реформи ради стварања делотворније, ефикасније и флексибилније Алијансе.²³

²² Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009, стр. 306.

²³ Преузето из: Глишић М., Самит НАТО-а у Чикагу - правци даљег развоја Алијансе, *Војно дело*, 2012, стр. 168.

1.2. Маршалов план

Сама прича о Маршаловом плану се појавила у пролеће 1947. године, када се тадашњи амерички државни секретар за иностране послове Џорџ Маршал вратио са московског састанка Већа Министара иностраних послова на коме је стекао утисак да дојучерашњи савезници Руси нису склони заједничком европском приступу, те да су политички заинтересовани за економску пропаст Западна Европе, која се веома споро, готово никако опорављала од ратне катастрофе.²⁴

Слика 1. Џорџ Маршал

²⁴ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 15.

Према мишљењу Маршала, Стаљин је сматрао да је прилика да се совјетски утицај прошири на целу Европу и да томе иду у прилог лоше послератне прилике. Обраћајући се нацији по повратку са пута Џорџ Маршал, стари генерал, некада ађутант чувеног Џона Першинга, а током Другог светског рата начелних америчког генералштаба, заложио се за самосталну акцију САД у Европи, те је преко радија рекао: Док се лекари консултују, пацијент умире.²⁵

У јуну 1947. године државни секретар Џорџ Маршал је најавио план за економски опоравак Европе и тај предлог је познат као Маршалов план (који је службено означен као План Европске обнове) који је помогао у осујећењу комунистичке експанзије у послератним годинама. Маршал се први пут обратио дипломцима Харвард универзитета и рекао да сматра да је Европа у озбиљном стању после разарања у Другом светском рату и да Сједињене Државе морају да учине све што је у њиховој моћи како би се економија европских земаља опоравила.²⁶

Маршалов план је био пресудни фактора послератне економске обнове Западне Европе. Он је осигурао средства за стабилизацију привреда држава Западне Европе, у периоду између 1947. и 1951. године.²⁷ У околностима наглашене потребе за подршком Маршаловом плану, и у страху од експанзионистичке политике Совјетског Савеза, западноевропске државе и њихови североамерички савезници основали су НАТО, Северноатлантским уговором. Укупни износ овог четворогодишњег плана износио је око тринаест милијарди америчких долара.²⁸

Маршалов план је омогућио да се прикупе средства која су послужила за стабилизацију западноевропских економија. Улога НАТО-а као политичке и војне алијансе била је да обезбеди колективну одбрану против било какве агресије и да очува безбедно окружење за развој демократије и економски раст. Према речима

²⁵ [www.vreme.com/arhiva/pretpostavkenovog marsalovog plana](http://www.vreme.com/arhiva/pretpostavkenovog-marsalovog-plana) (Приступљено: 28.9.2020.)

²⁶ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 15.

²⁷ *Шта је Партнерство за мир?*, ISAC фонд, Београд, 2010, стр. 13.

²⁸ Исто.

тадашњег председника САД, Харија С. Трумана, Маршалов план и НАТО су “две половине истог ораха”.²⁹

САД су инсистирале да европске земље сарађују и да друге земље имају користи од немачког угља за фабрике и грејање. Та идеја је била покушај да се већи економски ефекти постижу пружањем помоћи читавом континенту него на билатералној основи.³⁰

План обнове је направљен на састанку држава учесница плана 12. јула 1947. године и нудио је такву врсту помоћи и Совјетском Савезу и његовим савезницима, но само ако би они направили политичке реформе и прихватили неки облик спољашње контроле. Из тактичких разлога Џорџ Кенан је сугерисао Маршалу да се понуда поднесе целој Европи, дакле и оној групи од девет земаља „народне демократије“ у Источној Европи које су већ биле окупиране око Кремља.³¹

Стаљин ову операцију никако није прихватао, па је на Париском саветовању 2. јула Вјечеслав Молотов енергично одбацио Маршалову понуду. Ипак, позив Вашингтона је прихватило 16 земаља Западне Европе.³²

Према Маршаловом плану, институција која треба да контролише примену Европског програма обнове јесте Организација за европску економску сарадњу (ОЕЕС-eng.Organization for European Economic Cooperation). Наиме, од 1960. године ОЕЕС је требало да контролише и стварање слободне трговинске зоне међу земљама које прихвате. 1961. године ова организација мења назив у Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД-eng. Organization for Economic Cooperation and Development).³³

²⁹ Public Diplomacy Division, *NATO u 21. veku*, NATO, Brisel, 2004., стр. 6.

³⁰ Исто.

³¹ Исто.

³² Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 17.

³³ Исто.

Може се рећи да је први корак био успешан, пошто је неколико наредних месеци биланс између европских земаља знатно порастао, а економија сваке државе учеснице, сем Немачке, порасла је у односу на предратну. Такође, готово све државе Западне Европе бележе економски раст и побољшање животног стандарда.³⁴

Амерички прагматизам се показао као веома користан за европске земље, а улога Немачке је имала пресудну важност, посебно јер се читав процес интеграција заснивао на савезништву Немачке и Француске, које су одувек стајале једна насупрот друге.³⁵

Према руској политичкој брошури о Маршаловом плану у светлу стварности из 1948. године, коју је написао Алексеј Леотјев, тај план не слаже се не само са националним суверенитетом него и напосто са чувањем националног достојанства слободољубивих народа који одбијају ма чију тежњу за светским господарством. Званична совјетска оцена Маршаловог плана била је да је он ново издање сулудих хитлеровских планова светског господарства и да немају намере да подметну шију под јарам нових прекоокеанских господара.³⁶

Са друге стране, наилазимо на мишљења западноевропских политичара која су драстично различита. Тако је председник француске владе Роберт Шуман сматрао да је Маршалов план највећи подухват људске солидарности за који је икада знала европска историја. Черчил је рекао је ово „најнесебичнији потез у историји.“³⁷

³⁴ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 17.

³⁵ Исто.

³⁶ www.vreme.com/arhiva (Приступљено: 28.9.2020.)

³⁷ Исто.

1.3. Евроатлантски партнерски савет

Данашњи изазови евроатлантској безбедности укључују претње, попут тероризма, које су транснационалне природе. Такве претње све више долазе са ивице евроатлантског подручја. У таквој атмосфери, међународна стабилност и безбедност све више зависе од унутрашње реформе и далекосежне међународне сарадње, за које у оба случаја Партнерство за мир има кључну улогу.³⁸

Евроатлантски савет за партнерство (Euro-Atlantic Partnership Council, EAPC) нуди свеобухватан политички оквир сарадње са земљама партнерима. Свака земља може са Савезом кроз Партнерство аз мир да изгради индивидуалан однос кроз практичну билатералну сарадњу, где земље партнери, као што је наглашено, бирају активности у складу са властитим приоритетима.³⁹

Евроатлантски савет за партнерство окупља све земље чланице Савеза и земље partnере у мултилатерални програм који обезбеђује редован дијалог и консултације о политичким и питањима безбедности. То је уједно и политички оквир за појединачне билатералне односе који се развијају између НАТО-а и земаља учесница Партнерства за мир.⁴⁰

Одлука о основицама Евроатлантског савета за партнерство донета је 1997. године, манифестујући сазнања у Савезу да је наступило време за „корак даље“ од резултата постигнутих у НАСС-у и оснивање безбедносног форума адекватнијег све софистициранијим облицима односа који су се развијали са земљама партнерима у програму Партнерство за мир.⁴¹

³⁸ Приручник за НАТО, Форум за безбедност и демократију, Београд, 2009, стр. 195.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Безбедност кроз партнерство доступно на <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-ser.pdf> (Пристапљено:6.10.2020)

⁴¹ Приручник за НАТО, Форум за безбедност и демократију, Београд, 2009, стр. 198.

Трансформација у Евроатлантски савет за партнерство је била допуна у јачању улоге Партнерства за мир повећаним учешћем земаља партнера у доношењу одлука и планова за сва подручја активности Партнерства.⁴²

„Поред краткорочних консултација о актуалним политичким и безбедносним питањима у ЕАРС-у се одвијају и дугорочне консултације и сарадња на више подручја које укључују:

- управљање кризним ситуацијама и операције подршке миру;
- регионална питања;
- контролу наоружања и питања везаних за полиферијацију оружја за масовно уништење;
- борбу против тероризма, одбрамбена питања попут планирања, буџета, политике и стратегије;
- цивилно планирање за случајеве ванредних ситуација и ниво спремности у случају катастрофа;
- сарадњу на подручју наоружања;
- нуклеарну безбедности;
- контролу ваздушног саобраћаја и
- сарадњу у области науке.“⁴³

Редовна комуникација и консултације кад год је то неопходно је омогућено када је већина земаља партнера отворила дипломатске мисије при главном седишту НАТО-а у Бриселу. Састанци овог органа се одвијају на нивоу амбасадора месечно, а годишње на нивоу министара и начелника одбране. Такође, повремено или у случају изузетних догађаја предвиђени су и састанци на врху. Исто тако, на годишњем нивоу је предвиђено окупљање високих државних функционера, парламентарца и представника медија и цивилног друштва и невладиних организација.⁴⁴

⁴² Безбедност кроз партнерство доступно на <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-ser.pdf> (Пристапљено: 6.10.2020)

⁴³ *Приручник за НАТО*, Форум за безбедност и демократију, Београд, 2009, стр. 199.

⁴⁴ Исто.

2. Евроатлантска безбедност у време Хладног рата

Како је претходно наведено, основна сврха Северно атлантске алијансе јесте пружање заштите слободи и безбедности свих њених чланица, како у Европи, тако и у Северној Америци. Ова сврха се остварује сагласно принципима предвиђених повељом Уједињених нација.

Како би ово остварила, Алијанса, у зависности од природе претње с којом су државе чланице суочене, развија и користи не само политички утицај, већ и своје војне капацитете.⁴⁵

Промена стратешког окружења, доводи до промене начина на који НАТО реагује и одговара на изазове и претње безбедности. Алијанса наставља да чува стабилност и да се развија како би спремна дочекала нове претње какве су тероризам и њему сличне, које су далеко изван устаљеног круга њене одговорности.⁴⁶

Промена безбедносног окружења изискује и трансформацију Алијансе како би она остала ефикасна у остваривању својих циљева и сврхе постојања. Наиме, неопходно је да се успостави нови баланс између спровођења традиционалних мисија које су усредсређене на Европу и да се суочи са новим глобалним изазовима и претњама. Другим речима, нужно је стицање војних способности како би се испуниле нове мисије у које се убраја и брзо и флексибилно реаговање на нове изазове.⁴⁷

Године 1949. када је Вашингтонским споразумом основана Северно атлантска алијанса (као превасходни одбрамбени савез), Совјетски Савез је био одређен и посматран као кључна претња слободи и независности Западне Европе. Наиме,

⁴⁵ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 54.

⁴⁶ Public Democracy Division, *Transformisani NATO*, Nato Publications, Brussels, 2004, str. 2.

⁴⁷ Public Democracy Division, *Nato u 21. veku*, Nato Publications, Brussels, 2004, str. 20.

комунизам, политички циљеви и методи, али и војна способност СССР-а су значили да ниједна влада од западноевропских земаља није могла да приушти луксуз да игнорише могућност конфликта, без обзира на то какве су биле стварне намере Совјетског Савеза.⁴⁸

Имајући у виду претходно наведено, у периоду од 1949. године до краја осамдесетих, који је познатији као период Хладног рада, главни циљ Алијансе био је одржање своје моћи на одговарајућем нивоу како би могла да одбрани своје чланице од било које врсте агресије која долази од Совјетског Савеза и Варшавског пакта.⁴⁹

Дакле, у овом периоду НАТО се одређује, пре свега, као дефанзивна, односно одбрамбена структура чији се превасходна улога у одбрани земаља чланица од потенцијалних напада. Ово потврђује и члан 5. у Вашингтонском споразуму, по којем оружани напад против једне земље савезника ће се сматрати као напад уперен против свих земаља чланица.⁵⁰

Лисабонска Декларација о циљевима, донета 1952. године, наглашавала је да НАТО није пројектован само због организовања припреме за одбрану од СССР-а, те Варшавског пакта, већ и ради сталности трајања.⁵¹

У предвечерје окончања Хладног рата, Алијаса је почела са ширењем концепта одбране успостављањем сарадње и дијалогом са државама које не представљају државе чланице. У Бриселу је 1989. године такође усвојен и Свеобухватни концепт контроле наоружања и разоружања где се као један од главних циљева НАТО-а у будућности истиче успостављање правичног и трајно мирољубивог поретка у Европи.⁵²

⁴⁸ Public Democracy Division, *Transformisani NATO*, Nato Publications, Brussels, 2004, str. 3.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Према: Public Democracy Division, *Transformisani NATO*, Nato Publications, Brussels, 2004, str. 5.

⁵¹ Глишић, М., Нови стратешки концепт НАТО - активно ангажовање и модерна одбрана, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2011, стр. 69.

⁵² Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 55.

Идуће године је, у Лондону, усвојена декларација којом су постављени темељни смерови трансформације НАТО-а. Њоме је, владама СССР-а и државама Централне и Источне Европе, упућена понуда ради успостављања редовних дипломатских односа и разијања сарадње. До званичног усвајања изјаве о партнерству са претходно наведеним државама и о проширењу контаката који се тичу питања безбедности дошло је на састанку Северноатлантског савета у Копенхагену 1991. године.⁵³

За време трајања Хладног рата, као две могуће компоненте деловања НАТО-а наводе се:

- политичка и
- војна компонента.⁵⁴

Ипак, све промене које су се одвијале у првим годинама након настанка Алијансе биле су у знаку напетих односа на линији Запад-Исток. Тако, на основу међународних околности и прилика, а имајући у виду и односе унутар самог НАТО-а, може се рећи да је готово у читавом периоду трајања Хладног рата политичка компонента била запостављена и подређена војном управљању и задацима.⁵⁵

Ширење Алијансе отпочело је педесетих година прошлог века, када су се 1952. године Савезу придружиле Грчка и Турска.⁵⁶ Иако ниједна од ове две државе не представља трансатлантску земљу у дословном смислу, Грчка и Турска су одувек имале посебно значење у америчкој геостратегији. Ово је и пресудило приликом њиховог придруживања НАТО-у.⁵⁷

⁵³ Глишић, М., Нови стратешки концепт НАТО - активно ангажовање и модерна одбрана, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2011, стр. 69.

⁵⁴ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 54.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ NATO, *Handbook - Documentation* - Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Greece and Turkey, NATO Office of Information and Press, 1999, str. 40-41.

⁵⁷ Кекић, Д., Субашић, Д., НАТО и Партнерство за мир, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2010, стр. 168.

Наиме, ове државе су требале да послуже као својеврсни мостобран на раскрсници између три континента, одвајајући тако НАТО од подручја Блиског Истока, земаља Азије, али и од СССР-а. Са територије Грчке је могла да се успостави контрола над дешавањима у унутрашњости Балкана, док је Турска, која је тада имала једну од највећих копнених снага у Европи, требала да на својим границама задржи део совјетских оружаних снага.⁵⁸

Геостратешки значај Грчке и Турске потврђује и то што је Грчка остала у НАТО-у упркос субверзивној делатности дела њених оружаних снага у којој су коришћени материјалан средства и тајни планову Алијансе.⁵⁹

Што се Турске тиче, значај њеног геостратешког положаја огледао се у снази њених оружаних снага и дугој заједничкој граници са СССР-ом. Претходно наведено је утицало на занемаривање кршења људских и мањинских права у Турској, недемократског развоја друштва, непостојања слободе штампе, слободе религије и слично.⁶⁰

Оно што је такође утицало на пријем у НАТО ових држава јесу и њихове неразрешене територијалне претензије на острва у Егејском мору и питање Кипра. Чланство у Алијанси је превентивно спречило ескалацију догађаја на овом подручју у негативном смеру.⁶¹

Када се говори о Федеративној Народној Републици Југославији, она је у послератном периоду, због заокрета од совјетског социјалистичког модела, била изложена непосредној опасности од војне интервенције совјетских снага. У условима

⁵⁸ Чехулић-Вукадиновић, Љ., *Еуроатлантизам и суверени међународни односи*, ЦИД, Подгорица, 2010, стр. 54.

⁵⁹ Коришћење НАТО-овог контраобавештајног плана у циљу војног пуча у Атини 1967. године

⁶⁰ Чехулић-Вукадиновић, Љ., *Еуроатлантизам и суверени међународни односи*, ЦИД, Подгорица, 2010, стр. 55.

⁶¹ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 55.

дипломатске, војне и економске блокаде која је долазила са Истока, сарадња са САД-ом и другим чланицама НАТО-а чинила се као једина реална могућност.⁶²

Окретање ФНРЈ чланицама НАТО-а је резултовало склапањем Балканског пакта 1953. године између Грчке, Турске и ФНРЈ.⁶³ За САД и Запад је од пресудног значаја било повезивање Балканског пакта и Алијансе. Тако, 1953. године већина чланица НАТО-а је била при ставу да ће Југославија приступити Савезу, а да је Трипартитни споразум само посредан пут. Ипак, након смрти Стаљина, 1955. године, односи ФНРЈ и СССР-а су се нормализовали, а учешће Југославије у јачању Балканског пакта је постепено слабило, да би се на крају и потпуно одустало од оваквог модела сарадње на Балкану.⁶⁴

Након Грчке и Турске, следећи круг ширења НАТО-а подразумева прикључење Савезне Републике Немачке 1955. године. Ово је такође представљало резултат инсистирања САД-а које су биле за пријем ове државе у НАТО. У америчким војним круговима се заступала теза да је одбрана западне Европе готово немогућа без активне партиципације Немачке. Укључење Немачке у НАТО обележава и почетак нове фазе трансатлантских војних и политичких односа.⁶⁵

Последња држава, која је за време Хладног рата приступила НАТО-у, јесте Шпанија. Наиме, након смрти диктатора Франсиска Франка, који се отворено противио чланству Шпаније у НАТО, ова држава је 1986. године прихватила чланство у Трансатлантском савезу, али без учествовања шпанских оружаних снага.⁶⁶ Овим је и окончан период хладноратовског ширења НАТО-а.⁶⁷

⁶² Богетић, Д., *Југославија и Запад 1952-1955 и југословенско приближавање НАТО-у*, Службени лист, Београд, 2000, стр. 14.

⁶³ Басара, М., Балкански пакт, *Зборник докумената*, Војноисторијски институт, Београд, 2005, стр. 39.

⁶⁴ Тахировић, М., Петрич, Р., *Интеграција Црне Горе у НАТО*, Управа за кадрове, Подгорица, 2015, стр. 18.

⁶⁵ Чехулић-Вукадиновић, Љ., *Еуроатлантизам и сувремене међународни односи*, ЦИД, Подгорица, 2010, стр. 60.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 55.

Као логично питање, након ширења НАТО-а (посебно на Исток), намеће се и питање последица његове експанзије по безбедност Европе. Наиме, истовремено са процесом ширења Алијансе, на територији Европе се нису одвијала ратна дејства, сем у случају распада бивше СФРЈ. Недоумица која се овде јавља јесте да ли је ово заслуга НАТО-а или резултат неких других околности. Ипак, оно што се са сигурношћу може тврдити јесте да су савезници имали значајну улогу приликом мирне транзиције посткомунистичких друштава.⁶⁸

Ширење НАТО-а на Исток је утицало на безбедност Европе у смислу перцепције Руске Федерације као евентуалног противника стратегијама Алијансе. У складу са овим, неретко су се јављала мишљења о поновном оживљавању хладноратовске конфронтације, формирању западног савеза као противтеже Русији и ширењу на Исток који доносе несигурност Европи и повећавају опасност од ратних сукоба.⁶⁹

Наиме, експанзија ка Истоку се одређивала као судбоносна грешка САД-а која може да доведе до буђења националистичких, антизападних и војних тенденција у Русији, па тако и до промене правца демократског развоја и поновног захлађења односа на релацији Исток-Запад.⁷⁰

Аутори наводе да се приближавање Алијансе границама Русије и пријем некадашњих држава СССР-а у НАТО, из руске перспективе могло тумачити као остваривање садржаја једног од раних америчких планова за вођење нуклеарног рата (али без употребе нуклеарног оружја) из 1947. године којим се предвиђа и довођење Русије у границе из 1939. године.⁷¹

⁶⁸ Гајић, Д., Процес ширења НАТО-а у Европи, *Међународна политика*, Министарство спољне политике и привреде, Београд, 2009, стр. 290.

⁶⁹ Кремер, У., *Нови НАТО - нови ратови? Цивилне алтернативе Бундесцеру*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 82.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Гајић, Д., Процес ширења НАТО-а у Европи, *Међународна политика*, Министарство спољне политике и привреде, Београд, 2009, стр. 290.

Чини се, дакле, да је безбедност Европе, условљена и одређена односима на релацији ширење НАТО-а и настојање Руске Федерације да заштити своје интересе, а посредно и на линији САД-Русија.⁷²

Крај Хладног рата довео је до промене политичког и безбедносног окружења па су се политика и структура НАТО-а драстично промениле. Ово је из разлога што се настоји да се оне прилагоде новом безбедносном контексту и новима војним изазовима. Тако, на крају Хладног рата, Алијанса улази у кризу идентитета, што последично доводи до трансформација у смислу визије, циљева, војних капацитета и географског подручја операција. Све ово настоји да се одреди у складу са новим временом и контекстом.⁷³ Након пада Берлинског зида, НАТО је 1991. године усвојио нови Стратешки концепт којим се мења перцепција претњи од руске интервенције у Европи ка различитим и разнородним изазовима, ризицима безбедности.⁷⁴

Нови Стратешки концепт је као задатке НАТО-а одредио:

- обезбеђење темеља безбедне Европе,
- очување трансатлантског форума за консултације по питањима које се тичу безбедности, одвраћање и одбрана и
- одржавање стратешког биланса у Европи.⁷⁵

⁷² Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016, стр. 46.

⁷³ Græger, N., *NATOs tilpasning til nye rammebetingelser - militær omstilling og politiske utfordringer, Nye utfordringer for europeisk sikkerhetspolitikk. Aktører, instrumenter og operasjoner*, Universitetsforlaget, Oslo, 2009, str. 46.

⁷⁴ Lobo, S., *NATO Transformation and Centers of Excellence: Analyzing Rationale and Roles*, Reprosentrale, Oslo, 2012, str. 30.

⁷⁵ Према: Глишић, М., *Нови стратешки концепт НАТО - активно ангажовање и модерна одбрана, Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2011, стр. 70.

Закључак

На крају, можемо рећи да је у периоду Хладног рата са становишта безбедности и међународних односа постојао државоцентрични концепт безбедности и биполарни модел међународних односа. У средишту концепта безбедности налазила се држава и њена одбрана од војних изазова, ризика и претњи. Национална безбедност унапређивана је кроз повећање војне способности. Природа војне моћи у Хладном рату имала је свој традиционални смисао заснован на сталном повећању моћи путем јачања војних капацитета.

Систем међународних односа у Хладном рату је биполарна равнотежа снага као израз својеврсне распореде моћи у међународним односима. Концепт безбедности националне државе је интегрисан у систему равнотеже снага као израз моћи, неповерења, страха и небезбедности у међународном систему, заснованог на односима моћи и силе и циљевима држава. Равнотежу у биполарном међународном систему чинила су два војно-политичка блока, НАТО и Варшавски уговор, са својим државама сателитима које су биле у њиховом саставу. У државама чланицама ова два савеза постојали су различити системи вредности. Чланице НАТО имале су капиталистичко уређење, тржишну привреду, приватну својину, индивидуалне слободе и представнички демократски систем. Државе Варшавског уговора биле су организоване на принципима народне демократије и планске и социјалистичке (планске) економије.

Крај Хладног рата, нестанак Варшавског пакта и распад СССР-а су довели и до нестанка биполарне структуре која је била темељ међународних односа током дуге половине прошлог века. Сви ови догађаји претили су да наруше опстанак саме Алијансе. Међутим, ово је избегнуто, а отпочео је и проце проширења НАТО-а. Урушавање СССР-а довело је до појаве великог броја држава које су изразиле жељу за чланством. Ово је убрзало и утврђивање нових и прилагођавање постојећих

критеријума за пријем. Данас, НАТО представља систем колективне безбедности у чијем се чланству налази двадесет и осам пуноправних чланица и двадесет и две државе партнера.

Литература

1. Басара, М., Балкански пакт, *Зборник докумената*, Војноисторијски институт, Београд, 2005.
2. Безбедност кроз партнерство доступно на <https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-ser.pdf>
3. Богетић, Д., *Југославија и Запад 1952-1955 и југословенско приближавање НАТО-у*, Службени лист, Београд, 2000.
4. Буњак, С., *Ширење НАТО-а после пада Берлинског зида*, мастер рад, Универзитет у Београду, Београд, 2016.
5. *Водич кроз Партнерство за мир*, ISAC фонд, Београд, 2007.
6. Гајић, Д., Процес ширења НАТО-а у Европи, *Међународна политика*, Министарство спољне политике и привреде, Београд, 2009.
7. Глишић М., Самит НАТО-а у Чикагу - правци даљег развоја Алијансе, *Војно дело*, 2012.
8. Глишић, М., Нови стратешки концепт НАТО - активно ангажовање и модерна одбрана, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2011.
9. Græger, N., NATO's tilpasning til nye rammebetingelser -militær omstilling og politiske utfordringer, *Nye utfordringer for europeisk sikkerhetspolitikk. Aktører, instrumenter og operasjoner*, Universitetsforlaget, Oslo, 2009.
10. Кекић, Д., Субашић, Д., НАТО и Партнерство за мир, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, 2010.
11. Кековић З., *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009.
12. Кремер, У., *Нови НАТО - нови ратови? Цивилне алтернативе Бундесцери*, Филип Вишњић, Београд, 2000.
13. Lobo, S., *NATO Transformation and Centers of Excellence: Analyzing Rationale and Roles*, Reprosentrale, Oslo, 2012.

14. NATO , *Handbook - Documentation - Prolocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Grece and Turkey*, NATO Office of Information and Press, 1999.
15. *Приручник за НАТО*, Форум за безбедност и демократију, Београд, 2009.
16. Public Democracy Division, *Transformisani NATO*, Nato Publications, Brussels, 2004.
17. Public Diplomacy Division, *NATO u 21. veku*, NATO, Brisel, 2004.
18. Тахировић, М., Петрич, Р., *Интеграција Црне Горе у НАТО*, Управа за кадрове, Подгорица, 2015,.
19. Чехулић-Вукадиновић, Љ., *Еуроатлантизам и сувремене међународни односи*, ЦИД, Подгорица, 2010.
20. Чехулић-Вукадиновић, Љ., *Еуроатлантизам и сувремене међународни односи*, ЦИД, Подгорица, 2010.
21. *Шта је Партнерство за мир?*, ISAC фонд, Београд, 2010.
22. www.vreme.com/arhiva
23. www.vreme.com/arhiva/pretpostavkenovogmarsalovogplana